

27.12.2012

Dnro 4547/4/10

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin

Esittelijä: Esittelijäneuvos Tapio Rätty

ESITYS LASTENSUOJELULAITOKSESSA LAPSELLE AIHEUTETUN KÄRSIMYKSEN HYVITTÄMISESTÄ

1 KANTELU

Kanteluajankohtana 21.12.2010 huostaanotettu lapsi on yhdessä huoltajansa kanssa valtuuttanut entisen sosiaalityöntekijänsä kantelemaan siitä nöyryyttävästä kohtelusta, jonka kohteeksi hän mielestään joutui sijoituspaikassaan yksityisessä lastensuojelulaitoksessa (jäljempänä lastenkoti).

Lapsi koki, että häntä ei ole kohdeltu asianmukaisesti, kun häneen on kohdistettu rajoitustoimenpiteitä sijoitusaikanaan 25.7.2006–29.8.2007 edellä mainituissa lastensuojeluyksiköissä. Hän oli tuolloin 13–14-vuotias. Hänen mielestään rajoitukset toteutettiin lainvastaisesti ja niihin on liittynyt nuorta nöyryyttäviä ja rankaisevia elementtejä.

Kantelun mukaan liikkumisvapauden tai vierihoidon nimellä toteutetut rajoitustoimenpiteet oli toteutettu siten, että lapsi oli joutunut istumaan alushoususillaan usean päivän ajan paikoillaan puupenkillä valvojan valvoessa häntä. Hän ei ollut saanut puhua mitään nostamatta ensin kättään ylös, jolloin valvoja antoi hänelle luvan puhua ja pyytää esimerkiksi lupaa käydä wc:ssä. Istuttaminen alkoi aamulla noin kello 8.30 ja päättyi illalla noin kello 22. Istumisen olivat keskeyttäneet päivittäiset ruokailut ilman muiden nuorten seuraa ja päivittäiset kahdenkeskiset, puolesta tunnista tuntiin kestäneet ulkoilut valvojan kanssa. Muuten nuori oli istunut paikallaan ja tehnyt läksyjään, tai kirjoittanut selvitystä karkumatkastaan niin kauan että tulos oli kelvannut valvojalle. Usein tämä oli kestänyt useita päiviä.

Lapsi on kokenut tulleeensa myös nöyryytetyksi ja rangaistuksi, kun hänet leikinlaskun takia pantiin syömään viikon ajan maksalaatikkoo toisin kuin muut nuoret. Sopimattomasta käytöksestä seurasi myös viemäreiden ja hajulukkojen pesua hammasharjalla.

Asia on ollut poliisin tutkittavana, mutta poliisi on päätenyt asiassa "ei rikosta" -ratkaisuun.

- - -

3 RATKAISU

3.1 Oikeusasiamiehen toimivalta

Perustuslain 109 §:n mukaan eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävänä on valvoa, että tuomioistuimet ja muut viranomaiset sekä virkamiehet, julkisyhteisöjen työntekijät ja muutkin jul-

kista tehtävää hoitaessaan noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa. Tätä tehtävää hoitaessaan oikeusasiamies valvoo perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumista.

Lastenkoti on yksityisen yrityksen ylläpitämä yksityinen lastensuojelulaitos, jonka toimipisteet sijaitsevat nykyisin - - - ja - - -. - - - toimipaikka on lopettanut toimintansa.

Antaessaan kuntien huostaanottamille lapsille sijaishuoltoa lastenkoti hoitaa julkista tehtävää ja on tätä tehtävää hoitaessaan oikeusasiamiehen valvottava lastensuojelulaitos.

Kun laitoksen kasvatus- ja hoitohenkilökunta tekee lapsiin kohdistuvia rajoitustoimenpiteitä, se käyttää julkista valtaa. Tällöin työntekijät rinnastetaan virkamiehiin rikosoikeudellisen vastuun osalta rikoslain 40 luvun 12 §:n mukaisesti. Asiasta on erityissäännös tapahtumahetkellä voimassa olleen lastensuojelulain 23 a §:ssä.

- - -

3.3

Lapseen kohdistetut rajoituspäätökset

Asiakirjoista ilmenee, että lapselle oli tehty useita rajoituspäätöksiä hänen ollessaan sijoitetuina lastensuojelulaitoksissa.

Laitokseen saapumispäivänä nuorelle tehtiin liikkumisvapauden rajoittamispäätös ajalle 26.7.–9.8.2006, joka perustui hänen huostaanottonsa perusteisiin. Lisäksi hänet määrättiin vierihoidon ajaksi 26.7.–2.8.2006. Lapsi siirrettiin omaan soluun vasta ensimmäisen vierihoidojakson jälkeen.

Hoitaja kirjoittaa ensimmäisenä päivänä muistioon: "Minulle oli itsellekin vähän epäselvää, että mitä "poikkeuksia" uuden nuoren vierihoidossa on varsinaiseen rangaistusvierihoidon. Tulimme muiden hoitajien kanssa siihen tulokseen, että täysi eristäminen ei varmastikaan ole paras ratkaisu uudelle tulokkaalle."

Vierihoidossa on ollut kyse menettelystä, jossa on rajoitettu nuoren itsemääräämisoikeutta ja liikkumisvapautta tavalla, joka ei perustunut tällöin voimassa olleeseen lakiin.

Lastensuojelulain tavoitteena on turvata huostaanotetun ja laitoshoidon sijoitetun lapsen ja nuoren perus- ja ihmisoikeudet. Tarvittavat rajoitukset on toteutettava ihmisarvoa kunnioittavalla ja mahdollisimman vähän lapsen ja hänen vanhempiansa oikeuksia rajoittavalla tavalla. Niihin ei saa liittyä lasta nöyryyttäviä piirteitä eikä niitä saa käyttää rangaistusluonteisesti.

Lastensuojelulain mukaan lastensuojelua toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpiteiden vaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle mm. mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon, turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden, mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omilla asioissaan.

Laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista, joka koskee myös yksityistä sosiaalihuoltoa (2 §), on säädetty, että asiakkaalla on oikeus saada laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja hyvää kohtelua ilman syrjintää. Asiakasta on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata sekä että hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään kunnioitetaan (4 §).

Totean, että nöyryyttävä tai ihmisarvon kieltävä kohtelu lapsia kohtaan ei ole lain mukaista.

Saamani selvityksen perusteella näyttää siltä, ettei kaikista vierihoidoista ole tehty kirjallisia päätöksiä. Syyskuun 2006 kuukausiraportista ilmenee, että lapsen karattua hänet laitettiin vierihoidon 6.9.–11.9.2006 väliseksi ajaksi. Lisäksi vierihoidon loputtua lapsi oli poistumiskiellossa 20.9.2006 asti. Seurantalehdille on kirjattu muun muassa seuraavaa:

6.9.2006. -- [Lapsella] vaikeuksia kielenkäytössä ja asenteessa. [Lapsi] puhuttelee vierihoidtajaa ainoastaan, jos on ensin kysynyt luvan puhumiseen. Aloitettu kirjoittamaan hatkaselvitystä. Kirjoitettiin 4 kertaan. -- Ruokana maksalaatikkoa (jatkossakin) aikaisempien hölmöilyjen takia. --- Istuu tuolissa ellei toisin mainita (= ei siis myöskään liiku). ---

7.9.2006: [Lapsen] kanssa käytiin ykkösessä aamupalalla kun muu nuoriso oli lähtenyt. -- [Lapsi] tehnyt englannin tehtäviä. -- Kävimme ykkösessä syömässä kun muu nuoriso oli lähtenyt pois. [Lapsi] olisi halunnut siivota, valitti tylyyttä, sanoin siihen, että nyt pitääkin olla vähän tylsää. -- pyysi poika myös kirjaa, mutta en antanut. Nyt pitää olla vähän tylsää.

8.9.2006: --- Lounaaksi [lapsi] sai maksalaatikkoa. ---

9.9. --- Pyytänyt lupaa kirjaan, ei annettu. Pyytänyt lupaa katsoa TV:tä, ei annettu.--- Alkuillasta hieman asenneongelmaa. Otettu piirustusvehkeet pois loppuillaksi. ---"

10.9. --- Pikasiivousta ja maksalaatikkoa. ---

11.9. --- [Lapsi] todella asiaton, kun ilmoitin että hänellä on muiden töiden jälkeen vielä viemärin puhdistusta toimistossa. --- Pesty toimiston ja 3 D:n viemärit. ---

21.9. ---"Tehnyt "rööriroopen" hommat tältä päivältä, vaikka selkeästi alkaa jo hatuttamaan putsaukset..."

22.9. "Röörit putsattu 1 b:stä."

Ajalle 28.12.2006–2.1.2007 oli lapselle tehty liikkumisvapauden rajoittamispäätös. Sen mukaan hän sai liikkua vain omassa solussaan. Päätös oli tehty sen jälkeen, kun hän oli karannut yöllä kaupungille ja murtautunut useisiin autoihin. Päätös on tehty asianmukaisesti. Vaikka päätöksessä on ollut maininta vierihoidosta, sitä ei saamani selvityksen mukaan kohdistettu lapseen.

Selvityksen mukaan sijoitusaikaan sisältyi yli kymmenen 1–2 viikon pituista liikkumisvapauden rajoitusta koskevaa päätöstä, joista valtaosa sisälsi osan ajasta niin sanottua vierihoidoa.

Hoitajien kirjaamista asiakasasiakirjoista ilmenee, että vierihoidon ja liikkumisvapauden rajoitukseen on sisällytetty paikallaan istuttamista vain alushousut päällä, saman ruuan tarjoamista usean päivän ajan ja wc-tilojen siivoamista.

3.4

Asiassa annetut selvitykset ja lausunnot

3.4.1 Lastenkodin selvitys 18.4.2011

Lastenkodin toiminnanjohtajan 18.4.2011 antamassa selvityksessä kerrotaan, että lapsen käyttäytyminen oli haastavaa.

Selvityksessä perustellaan ilman nimenomaista päätöstä tehtyjä toimenpiteitä seuraavasti: "Laitoksessa oleville lapsille voidaan asettaa tavanomaiseen kasvatukseen liittyviä rajoituksia sen suhteen, missä lapsi voi liikkua ja mihin aikaan. Kyse ei ole tällöin rajoituspäätöksestä, vaan normaalista lapsen etua huomioivasta kasvatuksesta. Samoin lapselle voidaan asettaa erilaisia seuraamuksia hänen väärästä menettelystään – kyse tällöinkin on kotikasvatuksesta."

Selvityksessä todetaan WC-tilojen siivoamisesta seuraavaa: "Kantelukirjoituksessa todetaan [lasta] rangaistun epäammattillisesti mm. teettämällä suihkukaivojen ja hajulukkojen puhdistusta hammasharjalla. Käytäntö on osoittanut, että mainittujen paikkojen puhdistamiseen hammasharja on paras mahdollinen. [Lastenkodin] yksiköissä ei ole laitossiivoojia. Tilat pidetään puhtaina henkilökunnan ja laitoksiin sijoitettujen lasten toimesta – kaikki osallistuvat sekä siivoukseen että ruuanlaittoon."

Selvityksessä todetaan saman ruokalajin jatkuvasta tarjoamisesta seuraavaa: "[Lastenkodin] yksiköissä on viisi ateriointihetkeä vuorokaudessa. Näistä yhdellä [lapselle] tarjottiin maksalaatikkoa viikon ajan. Kyseessä on maukas kotiruoka, jonka arvostamista näin muodoin korostettiin."

Omassa huoneessa alushousuissa "istuttamisesta" todetaan selvityksessä vain, että "On huomattava, että ko. lapsi on karannut myöskin valvonnasta. Huomattavaa on myös, että ko. rajoituksen aikana lapsi osallistuu yksikön toimintaan, mm. siivoukseen ja ruuanlaittoon."

3.4 2

Peruspalvelukeskus Oivan selvitys

Peruspalvelukeskus Oiva-liikelaitos teki selvityspyyntöni johdosta tarkastuskäynnin lastenkotiin 19.5.2011.

Selvityksessä katsottiin, että rajoitustoimenpiteille on ollut lastensuojelulain mukaiset perusteet. Selvityksen mukaan " Yksikön menettely- ja toimintatapoja arvioitaessa voitiin kuitenkin todeta, etteivät ne ole olleet kaikilta osin asianmukaisia ja hyväksyttäviä, vaikka niiden tarkoitus olisikin ollut kasvatuksellinen. Tämä koskee erityisesti maksalaatikon syöttämistä viikon ajan yhdellä viidestä päivän ateriointihetkestä ja alushousuillaan paikallaan istuttamista. Jälkikäteen arvioituna näihin menettely- ja toimintatapoihin sisältyy perustuslain ja lastensuojelulain vastaisia lasta nöyryyttäviä piirteitä eikä kyseisillä toimenpiteillä ole myöskään edistetty sijaishuollon tarkoituksenmukaista toteutumista."

Selvityksessä on todettu, että "alushousuilla istuttamisella on pyritty ehkäisemään nuoren karkaamista" ja että hammasharjan käyttö puhdistamisessa on ollut yleinen käytäntö, joka on koskenut kaikkia lapsia.

Tarkastuskäynnin perusteella Peruspalvelukeskus Oivalla ei ollut lastenkodin toiminnasta muuta huomautettavaa. Rajoitustoimenpiteiden toteuttamiseen oli kiinnitetty huomiota toiminnassa. Henkilökuntaa ja yksikön esimiehiä oli koulutettu rajoitustoimenpiteiden toteuttamiseen ja yksikön käyttöön oli laadittu rajoitustoimenpiteitä koskevat ohjeet. Uusien työntekijöiden perehdytyksessä oli huomioitu em. asiat. Toiminnan seurantaa ja läpinäkyvyyttä lisäsi myös yksikön käytössä oleva sähköinen asiakastietojärjestelmä.

3.4.3

Etelä-Suomen aluehallintoviraston lausunto

Aluehallintovirasto toteaa minulle antamassaan lausunnossa siivouksen osalta, että ”voi olla tarkoituksenmukaista, että nuori oppii suorittamaan tavanomaisia kodin hoitoon liittyviä tehtäviä sijoitusaikanaan. Näin ollen voi olla asianmukaista, että nuori osallistuu likakaivojen puhdistukseen. Kuitenkin tällaiset tehtävät tulee ohjata tehtäväksi siten, ettei nuori koe tehtävää nöyryyttävänä. Jotta kuvatonlainen siivous ei olisi luonteeltaan nuorta nöyryyttävää, tulee käytönä olla, että myös ohjaajat siivoavat suihkukaivoja ja hajulukkoja hammasharjalla yhdessä nuorten kanssa. Siivous ei myöskään saa olla seuraus ei-toivotusta käyttäytymisestä.”

Yhden tietyn ruokalajin tarjoaminen ainoastaan yhdelle nuorelle toistuvasti viikon ajan – erityisesti silloin kun kyse on ollut nuorelle vastenmielisestä ruuasta – on aluehallintoviraston käsityksen mukaan ollut epäasianmukaista menettelyä. Asiassa ei ollut aluehallintoviraston mielestä esitetty hyväksyttävää syytä, miksi nuorelle oli toistuvasti tarjottu eri ruokaa kuin muille.

Aluehallintovirasto on todennut paikallaan istuttamisesta alusvaatteissa, että ”Vaikka lastensuojelulain mukaan nuoren liikkumista voidaan rajoittaa, ei myöskään sitä saa toteuttaa nuorta nöyryyttävällä tavalla. [Lastenkoti] on liittänyt omaan selvitykseensä intensiivisen seurannan toimintaohjeensa. Kuvatussa intensiivisessä seurannassa on piirteitä lastensuojelulain 70 §:n mukaisesta eristämisestä ja 71–72 §:ssä säädettyistä erityisestä huolenpidosta eikä ainoastaan lastensuojelulain 69 §:n mukaisesta liikkumisvapauden rajoittamisesta.”

Etelä-Suomen aluehallintoviraston käsityksen mukaan edellä mainitut toimenpiteet ovat enemminkin olleet rangaistusluonteisia ja mahdollisesti myös nöyryyttäviä ja näin ollen tämän kaltainen menettely on ollut epäasianmukaista.

Aluehallintoviraston lausunnon mukaan se valmisteli ohjekirjettä sekä kunnallisen että yksityisen sijaishoidon toimijoille rajoitustoimenpiteiden tulkinnessa esiin tulleista epäkohdista.

3.5

Puuttuminen lapsen henkilökohtaiseen vapauteen

3.5.1

Oikeus henkilökohtaiseen vapauteen, ja perusoikeuksiin puuttumisen edellytykset

Perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Säännöksessä vahvistetaan, että perustuslain turvaamat perus- ja ihmisoikeudet kuuluvat myös lapsille.

Puuttuminen perusoikeuksilla suojattuihin oikeuksiin on sallittua vain, jos asiasta on säädetty lailla, jolla on perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävä peruste. Lain tulee määritellä perusoikeuden rajoitus täsmällisesti ja tarkkarajaisesti. Siitä tulee käydä ilmi edellytykset rajoitukselle ja rajoituksen tarkka laajuus. (HE 309/1993 s. 29–30). Perusoikeuksien rajoittaminen ei ole mahdollista vain sen vuoksi, että siihen olisi sinänsä hyväksyttävä syy tai peruste. Rajoittaminen on mahdollista vain, jos siihen on annettu oikeus laissa.

Perusoikeusuudistuksen voimaantulon jälkeen lainsäädäntöä on uudistettu vastamaan perusoikeuksien vaatimuksia. Lastensuojelun rajoitustoimenpiteiden ajanmukaistaminen tapahtui vuoden 2006 lastensuojelulain muutoksella, joka tuli voimaan 1.10.2006. Uudet säännökset otettiin lähes sellaisenaan vuoden 2007 lastensuojelulakiin, joka tuli voimaan 1.1.2008. Käsi-

tykseni mukaan lastensuojelulain on 1.10.2006 jälkeen katsottava sisältävän kaikki sallitut rajoittamistoimenpiteet.

Perustuslain 7 §:ssä on säädetty mm. oikeudesta vapauteen ja turvallisuuteen. Sen 3 momentissa todetaan mm. seuraavaa:

Vapautta ei saa riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Rangaistuksen, joka sisältää vapaudenmenetyksen, määrää tuomioistuin. Muun vapaudenmenetyksen laillisuus voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi. Vapautensa menettäneen oikeudet turvataan lailla.

Säännöksen perusteluissa todetaan, että vapaudenmenetyksellä tarkoitetaan ”järjestelyä, jolla henkilöä kielletään ja estetään poistumasta hänelle määrätystä hyvin rajatusta olinpaikasta” (HE 309/1993 s. 48).

Säännös asettaa järjestelylle, jolla vapaus riistetään, seuraavat edellytykset.

- vapaudenmenettäminen ei saa perustua mielivaltaan
- vapaudenmenetyksen perusteiden tulee olla lailla säädetty
- vapaudenmenetystä tarkoittava päätös tulee voida saattaa tuomioistuimen arvioitaviksi.

Vapaudenmenetyksenä voidaan pitää myös tiettyyn huoneeseen lukitsemista lievempää toimenpidettä. ”Myös tiettyyn huoneeseen lukitsemista lievempää tointa voidaan eräissä tapauksissa pitää lainkohdassa tarkoitettuna vapaudenmenetyksenä, jos vapauden rajoitukset keston, asteensa ja aikaansaamansa sosiaalisten suhteiden estymisen vuoksi rinnastuvat lukittuun tilaan sijoittamiseen” (HE 309/1993 s. 48).

Vapaudenmenetystä koskee myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artikla. Artiklan mukaan alaikäiseltä voidaan riistää vapaus kasvatusta varten lain määräämässä järjestyksessä. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännöstä käy ilmi, että vapauden riisto käsitteenä ei ole yksiselitteinen. Rajanveto vapauden riiston ja vähäisempien liikkumisvapauden rajoitusten välillä on häilyvä ja riippuu muun muassa kunkin tapauksen erityisolosuhteista. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on käytännössään ottanut huomioon muun muassa eristämisen keston, sekä sen, miten voimakkaasti henkilön sosiaalisia kontakteja on rajoitettu ja onko hän ollut jatkuvassa valvonnassa. Toisaalta, mikäli vapauden rajoittaminen on ollut hyvin intensiivistä, ei ihmisoikeussopimuksen soveltamisen kannalta ole ollut merkitystä sillä, miten pitkään rajoittaminen on kestänyt. Hyvin lyhyenkin ajan kestävä vapauden riisto kuuluu ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan soveltamispiiriin.

Lapsen henkilökohtaista vapautta koskevaan perus- ja ihmisoikeuteen voidaan nykyisen lastensuojelulain nojalla puuttua seuraavilla rajoitustoimenpiteillä:

- liikkumisvapauden rajoittaminen (69 §)
- eristäminen (70 §)
- erityinen huolenpito (71 §).

3.6

Kannanotto

Selvityksen mukaan lapsi oli laitokseen tullessaan ensin vastaanottohuoneessa ja tämän jälkeen omassa huoneessaan niin, että häntä valvottiin koko hänen siellä olonsa ajan ns. vierihoidossa. Lapsi ei voinut vapaasti lähteä huoneesta eikä puhua, vaan hänen tuli kättä kohottamalla pyytää lupa puhumiseen, jos hän halusi asioida esimerkiksi WC:ssä tai keskustella.

Hän ulkoili pihapiirissä yhdessä aikuisen kanssa. Lapsi oli huoneessa yksin valvojansa kanssa.

Lastenkoti on katsonut, että lapseen kohdistettu vierihoito on ollut liikkumisvapauden rajoittamista.

Selvityksen mukaan lapsi on ollut vierihoidon ajan valvottuna yhdessä huoneessa. Hän on ulkoillut ja liikkunut huoneen ulkopuolella esimerkiksi ulkoilemassa tai ruokailemassa vain valvojan kanssa eikä hänen ole tuolloinkaan sallittu keskustella muiden lasten kanssa. Näin ollen hänen vapauttaan on rajoitettu selvästi enemmän, kuin että hänen ei olisi sallittu poistua tietyn yksikön tiloista, mikä on tunnusomaista liikkumisvapauden rajoittamiselle. Myös sosiaalisten yhteyksien katkaiseminen on erottanut laitoksen käyttämän vierihoidon liikkumisvapauden rajoittamisesta.

Liikkumisvapautta koskevan lastensuojelulain säännöksen perusteluissa todetaan, että ”liikkumisvapauden rajoittaminen ei missään oloissa käytännössä saa tosiasiallisilta vaikutuksiltaan muodostua rangaistuksen luonteiseksi taikka tässä lakiehdotuksessa ehdotettujen eristämisen (32 a §) tai erityisen huolenpidon (32 b–32 d §) kaltaiseksi toimenpiteeksi” (HE 225/2004 s. 100).

Katson saamani selvityksen valossa, että kysymys on ollut eristämisen kaltaisesta menettelystä, mutta se on toteutettu ankarampana ja pitkäkestoisempana kuin silloinen lainsäädäntö mahdollisti. Totean vielä, että myös eristäminen edellyttää, että laitoksen kasvatus- ja hoitohenkilökunta huolehtii erityisen hyvin lapsen huolenpidosta ja hoidosta sekä siitä, että lapsi saa mahdollisuuden halutessaan keskustella hoitajan kanssa. Eristämismenettely edellyttää lääkärintarkastusta 24 tunnin jälkeen, jos eristämistä on välttämätöntä jatkaa. Tarvittaessa lapselle tulee tehdä lääkärintarkastus jo ennen eristämistä ja sen aikana. Lääkärintarkastuksesta voidaan luopua vain, jos se on ilmeisen tarpeetonta.

Katson selvityksen osoittavan, että niin sanotulla vierihoidolla on puututtu lapsen henkilökohtaiseen vapauteen tavalla, joka on merkinnyt perus- ja ihmisoikeuden rajoittamista. Vierihoidosta ei ole nyt kyseessä olevassa tapauksessa voinut tehdä päätöksiä käyttämällä siitä nimitystä liikkumisvapauden rajoittaminen. Menettely on ollut lainvastaista ja moitittavaa.

3.7

Lapsen rankaiseminen ja halventava kohtelu

Lapsen oikeuksien yleissopimuksen 16 artiklassa todetaan seuraavasti:

1. Lapsen yksityisyyteen, perheeseen, kotiin tai kirjeenvaihtoon ei saa puuttua mielivaltaisesti tai laittomasti eikä hänen kunniaansa tai mainettansa saa laittomasti halventaa.
2. Lapsella on oikeus lain suojaan tällaiselta puuttumiselta ja halventamiselta.

Vierihoidossa ollessaan tuolloin 13–14-vuotiasta nuorta oli istutettu jopa viikon ajan alushoususillaan useiden päivien ajan paikoillaan yöaikaa lukuun ottamatta, syötetty viikon ajan maksa-aterioita yhtenä päivän aterioista ja tämän aikana laitettu hänet puhdistamaan wc-tiloja, muun muassa likakaivoja ja hajulukkoja hammasharjaa käyttäen. Nuori sai puhua ainoastaan pyydettyään tähän lupaa kättä nostamalla.

Sekä aluehallintovirasto että Peruspalvelukeskus Oiva ovat lausunnoissaan pitäneet kuvattua menettelyä rajoituksenluontoisina ja lasta nöyryyttävinä.

Lastenkodin oman arvion mukaan menettely on ollut kasvatuksellisesti tarkoituksenmukaista. Lastenkodin vastineessa perustellaan esimerkiksi maksalaatikon tarjoamista sillä, että "kyseessä on maukas kotiruoka, jonka arvostamista näin muodoin korostettiin". WC-tilojen puhdistamista puolestaan perusteltiin sillä, että tilat pidetään puhtaina henkilökunnan ja laitoksiin sijoitettujen lastentoimesta ja kaikki osallistuvat siivoukseen.

Laitoksessa tehdyissä raporttikirjauksissa kuitenkin selkeästi todetaan, että kyseessä oli rankaiseminen:

Kirjausmerkintä 3.9.2006: "Syö maksalaatikkoa tämän viikon, muista rangaistuksista ei ole vielä päätetty."

Kirjausmerkintä 4.9.2006: "Saanut sanktioksi maksalaatikon syöntiä ja wc:n putsasta."

Lastensuojelulaitoksessa lapseen voidaan kohdistaa rajoitustoimenpiteitä ainoastaan lastensuojelulaissa säädettyjen edellytysten täytyessä. Lastensuojelulain rajoitustoimenpiteitä koskevassa hallituksen esityksessä on kuvattu kunkin rajoittamistoimenpiteen soveltamistilanteet ja rajoitusten käytön edellytykset. Lastensuojelulaitoksen henkilökunnan tehtävänä on kasvatata lasta ja opettaa tätä käyttäytymään toivotulla tavalla. Lapsen nöyryyttäminen ei kuitenkaan ole lapsen kasvatusta eikä milloinkaan sallittua.

Pidän niin sanottuun vierihoitoon liittyneitä rangaistuksia kiellettyinä ja lasta nöyryyttävinä. Menettely on ollut lainvastaista ja moitittavaa.

Noudatetut rajoituksia koskevat menettelytavat sekä se tapa, jolla lastenkoti minulle antamassaan selvityksessä itse arvioinut toimintansa lainmukaisuutta ja asianmukaisuutta herätti minussa vakavaa huolta tämän lastensuojelulaitoksen toiminnasta ja sen suhtautumisesta lastensuojelulaitoksissa noudatettavaksi säädettyihin lakeihin.

3.8

Lastenkotiin 21.3.2012 tehty tarkastus

Kanteluasian ollessa tutkittavana tehtiin määräyksestäni 21.3.2012 ennalta ilmoittamattoman tarkastus lastenkotiin. Tarkoituksena oli tutustua laitoksen tiloihin ja toimintatapoihin sekä lasten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen. Tarkastuksella selvitettiin muun muassa lastensuojelulain tarkoittamien rajoitustoimenpiteiden käyttöä laitoksessa.

Tarkastuksessa kävi ilmi, että viimeisen vuoden ajalta ennen tarkastusta ei rajoitustoimenpiteeksi esimerkiksi ollut kirjattu yhtään eristämistä, vaikka tarkastuskäynnillä kuullut nuoret kertoivat kokemistaan eristämistilanteista. Myös erilaisia työrajoituksia oli laitokseen sijoitettujen nuorten mukaan edelleen käytössä.

Havaitsin, että lastenkodin eräät rajoitustoimenpiteet ja laitoksen sääntöihin perustuvat käytännöt olivat osin lastensuojelulain vastaisia tai puuttuivat sijoitettuna olevien lasten oikeuksiin lakiin perustumattomalla tavalla. Tästä syystä päätin lähettää tarkastuksesta laaditun tarkastuspöytäkirjasta jäljennöksen Etelä-Suomen aluehallintovirastolle. Samalla päätin pyytää, että aluehallintovirasto selvittää ja seuraa, millä tavoin lastenkodin käytänteitä ja sääntöjä on muutettu, ottaen huomioon tekemäni havainnot.

Päätin tarkastuksen johdosta ottaa tutkittavakseen lastenkotiin sijoitettujen lasten sijaishuollon järjestämisestä vastuussa olevien kuntien menettelyn sen selvittämiseksi, miten sijoittajakunnat ovat valvoneet rajoitustoimenpiteiden käyttöä ja millä tavoin lapsen oikeutta lastensuojelu-

lain 53 §:ssä säädettyyn tietojen saamiseen ja henkilökohtaiseen keskusteluun lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa on edistetty ja turvattu.

3.9

Etelä-Suomen aluehallintoviraston ohje lastensuojelulaitoksille

Etelä-Suomen aluehallintovirasto on 23.6.2011 lähettänyt alueensa lastensuojelulaitoksille ohjekirjeen rajoitustoimenpiteiden käytöstä. Pidän tätä hyvänä asiana. Aluehallintovirasto on ohjekirjeessään kiinnittänyt sijaishuollon toimijoiden huomiota muun muassa siihen, että kaikkien lapsen tai nuoren liikkumista, toimintaa tai yksityisyyttä rajoittavien toimenpiteiden tulee olla perusteltavissa lastensuojelulaissa säädetyllä tavalla.

Lastensuojelulain 53 §:n mukaan lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on huolehdittava siitä, että sijaishuollossa olevalle lapselle selvitetään hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisella tavalla, miksi hänet on otettu huostaan sekä selostettava niitä toimia, joihin hänen asiassaan on ryhdytty tai joihin aiotaan ryhtyä. Lapselle on järjestettävä asiakassuunnitelmaan tarkemmin kirjattavalla tavalla riittävä mahdollisuus tavata henkilökohtaisesti hänen asioistaan vastaavaa sosiaalityöntekijää tai muuta lastensuojelun työntekijää muiden läsnä olematta ja keskustella häntä itseään ja sijaishuollon toteuttamista koskevista asioista.

Olen eräissä muissa ratkaisuissoni korostanut, että lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän velvollisuutena on edistää lapselle kuuluvien tiedollisten oikeuksien toteutumista. Lapsella tulee olla aina hänen iästään riippumatta oikeus saada tietoa mm. siitä, minkälaisia oikeuksia ja velvollisuuksia viranomaisella tai viranomaisen toimeksiannosta toimivalla esimerkiksi yksityisellä lastensuojelulaitoksella on, millä tavoin lapsi pystyy esittämään omia näkemyksiään ja käsityksiään, mikä merkitys niillä asiassa on ja ennen kaikkea mitä oikeuksia lapsella itsellään asiassa on. Jotta lapsi pystyy esittämään mielipiteensä, hänelle on annettava tavalla, joka vastaa hänen kehitystasoaan ja ikäänsä riittävästi tietoja, joiden avulla hän pystyy muodostamaan ja ilmaisemaan asiassa oman näkemyksensä.

3.10

Hyvitysesitys

Perustuslain mukaan kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia (2 §:n 3 mom.). Perustuslain 21 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi ilman aiheetonta viivytystä tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa.

Oikeusasiamiehen tulee valvoa, että tuomioistuimet ja muut viranomaiset sekä virkamiehet, julkisyhteisön työntekijät ja muutkin julkista tehtävää hoitaessaan noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa. Tehtävänsä hoitaessaan oikeusasiamies valvoo perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista (perustuslain 109 §:n 1 mom.).

Eduskunnan oikeusasiamiestä annetun lain 11 §:n 1 momentin mukaan oikeusasiamies voi laillisuusvalvontaansa kuuluvassa asiassa tehdä toimivaltaiselle viranomaiselle esityksiä tapahtuneen virheen oikaisemiseksi tai epäkohdan korjaamiseksi. Oikeusasiamies on ratkaisukäytännössään tässä tarkoituksessa tehnyt myös esityksiä hyvityksen suorittamista kantelijalle. Näillä hyvitysesityksellä on tähdätty siihen, että tapahtunut virhe hyvitetään kantelijalle. Hyvitysesitys on voinut koskea myös aineettoman vahingon korvaamista (ns. kärsimyskorvaus).

Hyvitys on oikeudellisena käsitteenä laaja-alaisempi kuin vahingonkorvauslaissa tarkoitettu vahingonkorvaus. Oikeuskäytäntömme tuntee ainakin yhden ratkaisun (KKO 2008:10), jossa

vahingonkorvausta tai hyvitystä on maksettu perus- ja ihmisoikeusloukkauksen perusteella ilman kansallisen lainsäädännön nimenomaista tukea. Kysymys oli perusteettoman vapaudenmenetyksen aiheuttaman kärsimyksen johdosta maksetusta korvauksesta, vaikka siihen ei olisi ollut oikeutta vahingonkorvauslain nojalla. Päätös osoittaa, että tuomioistuimesta on mahdollista saada korvausta ihmisloukkauksen aiheuttamasta kärsimyksestä muissakin kuin vahingonkorvauslain tuntemissa tilanteissa.

Oikeusasiamiehen esityksiin perustuva hyvitysesitys on voinut olla ainakin kolmenlainen. Se on voinut merkitä vahingonkorvauslain mukaisen vahingonkorvauksen maksamista, hyvitystä Euroopan ihmisoikeussopimuksen 13 artiklan mukaisen oikeuden tai vapauden loukkaamisesta tai kansallisen lain vastaisesta menettelystä aiheutuneen vahingon tai epäoikeudenmukaisuuden tuntemuksen, vääryyskokemuksen tai muun sellaisen korvaamista tai hyvittämistä. Hyvitys voi olla aineeton toimenpide, kuten pahoittelu tai anteeksipyyntö, tai rahallinen korvaus.

Perustuslakivaliokunta on ilmoittanut pitävänsä oikeusasiamiehen esityksen asian sopimisesta ja siihen liittyvästä hyvityksestä selvissä tapauksissa perusteltuna yksilöiden pääsemiseksi oikeuksiinsa, sovinnollisen ratkaisun löytämiseksi ja turhien oikeusriitojen välttämiseksi (PeVM 12/2010).

Edellä esittämilläni perusteilla on lapsen käsitykseni mukaan kohdistettu lainvastaisia ja häntä nöyryyttäviä rajoitustoimenpiteitä.

Mielestäni lastenkodin tulisi jollakin tavalla hyvittää lapselle hänen perus- ja ihmisoikeuksiensa loukkaamisesta aiheutunut kärsimys. Esitän sen vuoksi, että lastenkoti suorittaisi lapselle harkintansa mukaan hyvitystä lainvastaisen menettelynsä vuoksi.

4

TOIMENPITEET

Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 10 §:n 1 momentin nojalla annan lastenkodille huomautuksen vastaisen varalle edellä sanotusta sen lainvastaisesta menettelystä. Tässä tarkoituksessa lähetän päätökseni tiedoksi lastenkodin toiminnanjohtajalle.

Pyydän lastenkotia ilmoittamaan minulle 31.3.2013 mennessä, mihin toimenpiteisiin se on ryhtynyt esittämäni hyvitysesityksen johdosta.

Lähetän päätökseni tiedoksi myös Etelä-Suomen aluehallintovirastolle ja Peruspalvelukeskus Oivalle.